

LJUDSKO DOSTOJANSTVO, AUTORITET I UZORI U ODGOJU

MARKO PRANJIĆ

Salesianum

Institut za religijsku pedagogiju i katehnetiku
Vlaška 36, 10000 Zagreb

Izvorni znanstveni članak

Primljeno 15. 9. 1995.

UDK 37.034:233

37.014.52:233

37.015.3

Sažetak

Odgoj je veoma kompleksan. On nema samo u vidu ciljeve, sadržaje, postupke, prosljeda, pomagala i vrednovanje odgojnog procesa, nego je nadasve zaokupljen ljudskom osobom kao subjektom istog tog procesa koji joj omogućuje adekvatnu promidžbu. U ovom prilogu autor je svoju pažnju usredotočio na kršćanske osnove ljudskog dostojanstva kao na jedan od rijetko razrađenih sustava. Na taj način je htio pokazati sve dobro koje je vezano uz ljudsku osobu a prenosi se putem evanđeoske tradicije.

Budući da je razmišljanje namijenjeno odgajateljima, kako vjeroučiteljima tako i nastavnici etike, bilo je nezaobilazno u tome kontekstu razmotriti i pitanje funkcioniranja njihovih odgojnih autoriteta kao i problematiku vezanu uz odgojne uzore s kojima su oni neprestano konfrontirani u svom odgojno-obrazovnom nastojanju. Ukazano je na aktualna događanja na tome području te su utvrđene bitne smjernice kojih bi se trebalo pridržavati kako bi se cjelokupnost te problematike mogla nesmetano ugrađivati u odgojni sustav. Na taj način se htjela ponuditi zaokružena misaona cjelina koja može biti vrlo korisna u shvaćanju i vredovanju ljudske osobe te nastojanju da se ona što više očovječi.

1. LJUDSKO DOSTOJANSTVO

Premda na prvi pogled može izgledati da je *ljudsko dostojanstvo* u krugu odgojnog razmišljanja samo po sebi razumljivo i da o tome nema dvojbi, ipak - kada se malo dublje prodre u sam problem - nailazimo na mnoštvo pitanja koja se uza nj vežu. Primjerice: Po čemu je čovjek vrijedan tolike pozornosti i pažnje u odgoju da se sve mora vrtjeti oko njega? Po čemu je on dostojanstven i u čemu se sastoji ljudsko dostojanstvo? Slažu li se svi u tome da postoje ozbiljni i neosporni argumenti koji govore u prilog ljudskog dostojanstva? Drugim riječima, pitamo se je li istina da je ljudska osoba u odgoju vrednota koju ništa ne može staviti u pitanje. Oni koji na to odgovaraju potvrdno, polaze od uvjerenja da je čovjek u svojoj srži potpuno pozitivno biće. U tom smislu Bonsels govori: "Mi smo ljudi! Nema ništa većeg od toga. Nismo to da bi-

smo se zbog toga ispričavali, nego smo to na svoj vječni ponos."¹

1.1. Različita poimanja čovjeka

Međutim, postoje i drukčija razmišljanja i drukčija zaključivanja o ljudskom biću, koja se zacijelo temelje na drugim iskustvima s ljudima i koja djelomice bacaju u sjenu tu vrlo pozitivnu sliku o čovjeku, što se zacijelo odražava i na odgoj.

Shakespeare će, na primjer, reći: "Kakvo je umjetničko djelo čovjek! Kako je uzvišen zbog svog razuma! Kako je neograničen u svojim sposobnostima! Kako je važan i čudesan u svojoj pojavi i u svojim pothvatima! U svom djelovanju je poput anđela! Po svom shvaćanju sličan je Bogu!

¹ Bonsels, W., *Menschenwege: Aus der Notizen eines Vagabundes*, Verlag Rütten & Loening, Frankfurt 1922.

On je dragulj u svijetu! Uzor je svega što živi! Pa ipak čemu to biće od prašine?"²

Slično je izjavio Seneca: "O kako je jadno stvorenje čovjek ako se ne uzdigne iznad ljudskoga."³

Schillerova prosudba čovjeka se čini još pesimističnijom: "U svojoj umišljenosti, čovjek je najužasniji među užasima."⁴ Za Nietzschea je čovjek Prometej unutar životinjskog svijeta: "Čovjek je najuspjelija životinja grabljivica. Svim životinjama je oteo njihove najbolje kvalitete. Samo su još ptice iznad njega. A kada bi čovjek mogao i letjeti, jao, dokle bi odletjela njegova potreba za otimačinom?"⁵ Pascal je začuđen složenošću i neprotumačivošću ljudskog bića: "Kakva je zagonetka čovjek! Čovjek je nešto nečuveno, nešto nevjerovatno; čovjek je kaos; čovjek je u sebi podijeljeno biće; čovjek je čudo."⁶ Isti autor nastavlja: "Postoje samo dvije vrste ljudi: pravednici koji se smatraju grešnicima i grešnici koji se smatraju pravednicima."⁷

Simrock, ne osporavajući ljudske nedostatke, ipak ne gubi iz vida ono pozitivno u čovjeku: "Nedostaci i kreposti zajedno borave u ljudskom srcu. Nijedan čovjek nije toliko dobar da ne bi imao nedostataka, niti toliko zao da ne bi ničem koristio."⁸

Stifter stoga naglašava potrebu čovjekova neprestanog odgajanja: "Rijetka i uzvišena pojava je čovjek, a za pojedinčevu razmišljanje omamljujući je plan njegova odgoja što mu ga je Bog ponudio kao dar svoje moralne slobode koji čovjek treba ostvariti, ako ne za tisuću, onda barem za milijun godina."⁹ U istom smislu govori Pestalozzi: "Časni ljudski život se uspinje korak po korak do svoje zrelosti. Njegovo dozrijevanje, koliko god dugo trajalo, ne smije se nikada zaustaviti. Ono mora rasti malo po malo, od spoznaje do spoznaje, od ljubavi do ljubavi."¹⁰ Veliku ulogu u formiranju ljudske osobnosti Rosa Luxemburg pripisuje radosti: "Nadasve je važno biti čovjek. To znači: biti čvrst, odrješit i radostan, da, radostan unatoč svemu, jer kukanje je obilježje slabih."¹¹

I tako bismo mogli u beskraj nabrajati ljudska mišljenja o vlastitoj tajni koja je čovjek, navoditi različite definicije čovjeka,

njegovih moralnih kvaliteta, njegova odnosa prema životu, njegove potrebe za odgojem. No postoji rizik da se u mnoštvu raznih mišljenja i koncepata izgubimo, pa da od šume ne vidimo stablo. Zato ne namjeravamo ulaziti ni u detaljnu analizu predodžbe o čovjeku u pojedinim svjetonazorima, filozofijama i religijama, iako bi to moglo biti ne samo zanimljivo, nego i korisno za odgoj. Umjesto toga pokušat ćemo se zaustaviti na jednoj od značajnijih koncepcija čovjeka, razmatranje koje nam je neophodno da sagledamo pitanje ljudskog dostojanstva te njegove relevantnosti za cjelovito dozrijevanje ljudske osobe.

1.2. Kršćansko poimanje čovjeka

Svoje ćemo razmišljanje, dakle, usredotočiti na kršćansko poimanje čovjeka koje je zbog različitih povijesno-kulturnih okolnosti najšire prihvaćeno na ovim našim prostorima. Zbog svog pozitivnog pristupa čovjeku ono ujedno može biti religijsko-pedagoški vrlo vrijedno.

1.2.1. Egzistencijalna pitanja

Kršćanstvo se svakako suočilo s osnovnim ljudskim pitanjima: tko je čovjek, odakle dolazi, kamo ide i koja je svrha ljudskog života. što su markantne odrednice i samog odgoja ljudske jedinice i cjelokupna čovječanstva.¹² Čovjek je, za razliku od svih

² Shakespeare, W., *Hamlet*, II, 2, Rewohlt, Reinbek bei Hamburg 1965.

³ Seneca, L.A., *Abhandlungen von Moser*, Rex-Verlag, Luzern 1951, str. 36.

⁴ Schiller, F., *Gedichte: Lied von der Glocke*, Verlag Berghäuser, Basel 1949.

⁵ Nietzsche, F., *Das Lied der Schwermut*, II, 22, Darmstadt 1973.

⁶ Pascal, B., *Pensées*, 434, ed. Giraud, bez god. izd.

⁷ Pascal, B., *Pensées*, 534, ed. Giraud, bez god. izd.

⁸ Simrock, K., *Die Edda*, Deutsche Buch-Gemeinschaft GmbH, Berlin 1927, str. 91.

⁹ Stifter, A., *Ein Gang durch die Katakomben Wiens*, Bernina Verlag, Wien 1947.

¹⁰ Pestalozzi, J. H., *Schriften aus den Jahren 1805 - 1826: Rede am Neujahrstage 1815*, Rotapfel-Verlag, Zürich 1949.

¹¹ Luxemburg, R., *Das Menschliche entscheidet: Briefe an Freunde*, List Verlag, München 1958.

¹² Usp. Heschel, A., *Chi è l'uomo?*, Rusconi, Milano 1976, str. 46.

drugih stvorenja na svijetu, jedini u stanju postavljati si takva pitanja. Ta sposobnost je dio ljudske naravi i u trenutku kada bi si čovjek prestao postavljati pitanja o smislu i značenju svojega postojanja, on bi prestao biti čovjek, a time bi doveo u pitanje i smisao vlastitog odgoja.¹³

Čovjek je oduvijek želio, kaže II. vatikanski sabor, i uvijek će željeti da "makar i nejasno dozna koje je značenje njegova života, njegove djelatnosti i njegove smrti"¹⁴. No jedno je sposobnost postavljanja pitanja, a drugo je mogućnost i moć da se na njih odgovori. I uza sva svoja nastojanja, čovjek nije u stanju sam odgovoriti na tako korjenita pitanja svoje egzistencije. On uviđa kako je sam sebi zagonetka, "knjiga zapečaćena sa sedam pečata"¹⁵, "otajstvo koje nadilazi granice razuma"¹⁶. Tu ljudsku zbunjenost i upitnost pred tajnom vlastitog postojanja zgodno je izrekao i naš pjesnik T. Ujević u pjesmi *Tajanstva*:

*"Ko sam i što sam, što ću, /.../
što tražim, kuda idem, za čim lutam? /...../
Upлашен sobom svoje suze gutam;
tajanstvo stvari i života zebe,
ne poznam ništa, a najmanje sebe."*¹⁷

1.2.2. Otvaranje prema Transcendenciji

To što egzistencijalna pitanja uvijek iznova izranjaju na površinu, dovoljno govori o njihovoj aktualnosti za svaki ljudski život. Ta pitanja nukaju čovjeka da traži odgovor, ona ga iznutra otvaraju i upućuju na Transcendentno, ona govore o tome da su darovana ljudskom biću zajedno s njegovim postojanjem i daju naslutiti da se odgovor na njih može primiti također samo kao dar. Odgovor na ta pitanja čovjeku može dati samo onaj koji jest odgovor i koji se nalazi izvan granica ovozemaljske kategorijalne zatvorenosti.

Čovjek je doduše pokušao pronaći i imanentne odgovore na svoja zadnja pitanja, no ljudska se spoznaja nije s njima zadovoljila. Ni egzaktne, a ni humanističke znanosti se ne mogu pohvaliti da su pronašle ključ za rješenje ovoga problema.¹⁸ Uza sve spoznaje o čovjeku koje dugujemo tim znanostima, ljudsko biće ipak i nadalje ostaje velika nepoznanica i veliko otajstvo.

Kršćani vjeruju da odgovor na pitanje što je čovjek može dati "jedino Bog, koji je stvorio čovjeka na svoju sliku"¹⁹. Svojom objavom koja je pohranjena u Svetom pismu, a napose svojom objavom "u Kristu, svome Sinu, koji je postao čovjekom"²⁰ Bog objavljuje čovjeku tajnu o čovjeku. U toj objavi "ocrtava se pravi položaj čovjeka, /.../ i može se ispravno upoznati njegovo dostojanstvo", kaže II. vatikanski sabor.²¹ Stoga ćemo i mi upravo u svjetlu te objave pokušati promotriti pitanje ljudskog dostojanstva kako bismo mogli i pravdati određeni pedagoški tretman ljudske osobe.

1.2.3. Biblijsko utemeljenje ljudskog dostojanstva

U biblijskoj objavi imamo dva stožera na kojima se zasniva čovjekovo dostojanstvo: stvaranje i otkupljenje u Kristu. Ljudsko dostojanstvo proizlazi iz činjenice da je čovjek *stvoren na sliku Božju*, odnosno iz činjenice da je Bog poslao svoga Sina Isusa da obnovi grijehom narušenu sliku Božju u čovjeku.²² U Kristu je, međutim, ljudska narav ne samo obnovljena nego i još većma promaknuta.²³ O tom dvostrukom utemeljenju čovjekova dostojanstva govori nam i papa Leon Veliki u svojoj božićnoj propovijedi: "Čovječe, preni se i upoznaj dostojanstvo svoje naravi. Sjeti se da si stvoren na sliku Božju. Premda se ta slika pokvarila u Adamu, ipak je obnovljena u

¹³ Usp. Vugdelija, M., *Odgoj za ljudsko dostojanstvo kroz vjernost Bibliji*, str. 26.

¹⁴ Gaudium et spes (ubuduće GS), br. 41.

¹⁵ Otk 5,1.

¹⁶ Salas, A., *Catechismo biblico*, Dehoniane, Napoli 1979, str. 8.

¹⁷ Navedeno prema: Pavletić, V., *Ujević. U raju svoga pakla*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1978, str. 50.

¹⁸ Usp. Gevaert, J., *Ljudsko iskustvo i kateheza*, Zagreb 1980.

¹⁹ GS, br. 41.

²⁰ Isto

²¹ GS, br. 12.

²² Usp. Pohier, J.M.D., *Gottes Würde kommt zum Zuge durch die Würde der Nichtgewürdigten*, u: Concilium 15(1979)12,621-623.

²³ Usp. McDonagh E., *Die Würde Gottes und die Würde der Nichtgewürdigten*, u: Concilium 15(1979)12,686-692.

Kristu.”²⁴ Mi ćemo se u ovom prikazu ipak pozabaviti isključivo istinom o stvaranju kao temeljem ljudskog dostojanstva.²⁵

Poći ćemo od izvješća o stvaranju u knjizi *Postanka* i na temelju njega razvidjeti tko je čovjek u Božjem stvarateljskom nau- mu te kakvo mu dostojanstvo prema toj Božjoj zamisli pripada.

1.3.1. Čovjek - Božje stvorenje

Keschel napominje da “Biblija nije u prvom redu viđenje koje čovjek ima o Bogu, nego viđenje koje Bog ima o čovjeku. Biblija nije čovjekova teologija, nego Božja antropologija koja se bavi čovjekom i onim što on traži, prije nego samom naravi Božjom”²⁶. Biblijsko poimanje čovjeka najbolje je sažeto u starozavjetnoj knjizi *Postanka*.²⁷ Evo ukratko glavnih crta te Božje vizije čovjeka. Čovjek je, prema ovom biblijskom izvještaju, prije svega *biće stvoreno na sliku Božju*.²⁸ No što to konkretno znači za sveukupno biblijsko poimanje čovjeka, odnosno za biblijsku antropologiju, a potom i za sam odgoj? Čitava biblijska antropologija se doista zasniva na tvrdnji da je čovjek slika Božja.²⁹ To su prve riječi o čovjeku koje susrećemo u Bibliji, ali to je i najuzvišenija i najdublja tvrdnja koja je ikada rečena o čovjeku. To je biblijska doktrinarna “summa” o čovjeku koju kasniji iskazi samo produbljuju i tumače. Stoga se s pravom taj biblijski iskaz smatra *velikom poveljom ljudskog dostojanstva*, i nazvan je “*carta magna humanitatis*”.³⁰ Tu će svaka naredna epoha gledati najviše ideale o čovjeku. Stoga je to i razlog da se ovim biblijskim iskazom još temeljitije pozabavimo kako bi se zajamčila njegova relevantnost u ljudskom odgoju.

1.3.2. Jedinstveni položaj čovjeka u svijetu

Ovako formulirana biblijska poruka jasno ističe jedinstveni položaj čovjeka u svijetu. On je kruna Božjeg stvaranja, remek-djelo Božje stvarateljske inventivnosti, vrhunac svega stvorenoga.³¹ Iako je Božje stvorenje, on se znatno razlikuje od svih drugih stvorova upravo po tome što je jedini on slika Božja.³² To zajedničko uvjerenje svih starodrevnih kultura i civilizacija³³ najjasni-

je je i najsnažnije izrečeno u biblijskom izvješću o stvaranju čovjeka i napose u riječima: “Načinimo čovjeka na svoju sliku, sebi slična /.../ Na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih.”³⁴

Izraz “načinimo čovjeka” kroz povijest se različito tumačio.³⁵ Najveći broj egzegeta vide u njemu deliberativni plural, što znači da Bog govori sa samim sobom kao pluralnim (trojstvenim) bićem i stvara čovjeka na sliku vlastite pluralnosti (trojstvenosti) i dijalogičnosti. Otuda je *odnosnost* bitna odrednica ljudskog bića, što je i za pedagošku spoznaju više nego važno.

1.3.3. Čovjekova bogoličnost

No što je to zapravo što čovjeka čini sličnim Bogu? Ili, drugim riječima, što sve uključuje u sebi tvrdnja o čovjekovoj sličnosti s Bogom? Neki misle da se ta sličnost prvenstveno odnosi na čovjekovu duhovnu narav, tj. na njegovu moć shvaćanja i slobodnog odlučivanja.³⁶ Drugo je tumačenje da se čovjekova sličnost s Bogom sastoji u tome što je osposobljen “da bude gospodar svoj

²⁴ Leon Veliki, *Sermo in Nativitate Domini* 7,2.6: PL 54, str. 217-218.

²⁵ Usp. Pedersen, O., *Der Gott des Raumes und der Zeit*, u: *Concilium* 19(1983)6/7, 420-426.

²⁶ Keschel, A., *L'uomo non è solo*, Milano 1970, str. 135.

²⁷ Usp. Post 1,26-27; 2,7.15-18.23; 3,1-23; 5,1.

²⁸ Post 1,26-27.

²⁹ Usp. Söding, Th., *Die Welt als Schöpfung in Christus. Der Beitrag des Kolosserbriefes zum interreligiösen Dialog*, u: *Religionspädagogische Beiträge* (1993)31, 20-37.

³⁰ Davidson, R., *Genesis 1,11*, The Cambridge Bible Commentary, Cambridge 1973, str. 24.

³¹ Usp. Tracy D.L.N., *Theologie und Kosmologie*, u: *Concilium* 19(1983)6/7, 407-408.

³² Usp. Ohler A., *Ich bin Gott und nicht ein Mann (Hos 11,9)*, u: *Lebendige Seelsorge* 41(1990)5/6, 284-292.

³³ Usp. Vawter, B., *On Genesis: a new reading*, Doubleday & Company, Garden City, New York 1977, str. 54-55.

³⁴ Post 1,26-27.

³⁵ Wuckelt, A., *Was ist die Frau, daß du ihrer (nicht) gedenkst? Weibliche Gottesbilder in der Bibel*, u: *Katechetische Blätter* 116(1991)6, 389-395.

³⁶ Usp. Testa, E., *Genesi*, Marietti, Roma 1977, str. 264.

zemlji”³⁷ i da je “sebi podloži”³⁸. Upravo po toj sposobnosti čovjek na vidljiv način održava Božje gospodstvo nad svijetom koje mu je izravno povjereno. No čovjekova bi sličnost Bogu ipak bila preusko shvaćena kada bi se svela samo na vladanje i gospodarenje zemljom. Postoje i drugi pokazatelji koji otkrivaju čovjeka kao sliku Božju. To su: ljudska potreba za samonadilaženjem, neprestana usmjerenost prema nečemu iznad sebe, nepomirenost sa zatvorenosti u ovozemaljske kategorije, stalna slutnja da smo rođeni za više. Sve to govori da je u ljudsko biće zajedno s čežnjom i nemirom usađena otvorenost prema onom biću od kojega mu dolazi i sam bitak. Drugim riječima, čovjek je otvoren prema Transcendentnom, a ono nije tek neka imaginarna slutnja, već biće odnosa, biće koje se čovjeku dariva i objavljuje, a koje vjernici nazivaju Bogom. U toj sposobnosti otvaranja prema Bogu nalazi se ono najljudskije ljudsko u čovjeku, u tome se naj snažnije i očituje njegova sličnost s Bogom. Čovjek je kadar stupiti u osobni odnos s Bogom i u tome se, kaže psalmist, očituje njegova “slava i čast” (Ps 8,6).³⁹ Ta čovjekova bogosličnost je, tvrde poznavatelji Biblije, najdublje i najčvršće utemeljenje ljudskog dostojanstva.⁴⁰ U tom kontekstu možemo razumjeti i Grgura iz Nise koji ljudima želi svratiti pozornost na njihovu ljudsku veličinu sljedećim riječima: “Čovječe, promotri svoje kraljevsko dostojanstvo! Nebo nije bilo stvoreno na sliku Božju, kao ti. /.../ Ništa od onoga što postoji ne može zadržati tvoju veličinu.”⁴¹ Slično govore i saborski oci u konstituciji *Gaudium et spes*: “Čovjek /se/ zbilja ne vara kad se priznaje višim od materijalnih elemenata i kad se ne smatra svodivim na голу čest prirode. Svojom unutrašnjošću on nadilazi sveukupnost stvari.”⁴²

1.3.4. Božja prisutnost u ljudskom životu

Budući da je, prema Bibliji, jedino Bog i nitko drugi mjera i jamstvo ljudskog dostojanstva, vjernici smatraju da Božja prisutnost u ljudskom životu nikako ne može čovjeka otuđiti, nego ga ona, naprotiv, potvrđuje i očovječuje. U tom smislu kaže

sv. Augustin: “Sine illo nihil sumus - Bez njega smo ništa.”⁴³ Stoga se u kršćanskom kontekstu obezvrjeđenje čovjeka uvijek čvrsto veže uz nijekanje Boga u čovjeku.⁴⁴ “Nemo homo, nisi agnoscens Deum.”⁴⁵ Gdje je Bog mjera i jamstvo ljudskog dostojanstva, tu je zajamčena i čovjekova izvornost, neponovljivost i veličina. Ondje, pak, gdje čovjek, smatrajući Boga svojim takmacem, postaje mjera svega, život postaje pretijesan, neizdrživ, besmislen, i zato često očajan i tragičan. Počevši od biblijskog izvješća o prvom ljudskom grijehu do suvremenih sukoba i drama čovječanstva, uvijek se iznova pokazivalo da je odbacivanje Boga u ime tobožnjeg potvrđivanja čovjeka (“Homo homini deus est”⁴⁶) koban i paranoičan čin koji nosi u sebi klicu ljudskog, društvenog i kozmičkog kaosa.

1.3.5. Čovjek - subesjedničko biće

No vratimo se daljnjim implikacijama koje u sebi sadrži činjenica da je čovjek stvoren na sliku Božju. To je prije svega čovjekova oznaka bitno *subesjedničkog bića*. Čovjek nije biće komunikacije samo po tome što je upućen na druge ljude, na sebi slične, nego i po tome što je bitno usmjeren prema Transcendenciji, što ima potrebu i mogućnost komunikacije s Bogom. Zato bi za čovjekovo cjelovito ostvarenje bilo preusko i nedostatno njegovanje društvene dimenzije samo na međuljudskoj razini. Čovjek je nužno upućen na izlaženje iz sebe i u dimenziji povezivanja sa stvarnošću koja ga nadilazi. On se doživljava sposobnim i pozvanim da bude Božji *subesjednik* i jedino

³⁷ Post 1,26.

³⁸ Post 1,28.

³⁹ Usp. Wolff, H.W., *Antropologia dell'Antico testamento*, Queriniana, Brescia 1975, str. 206.

⁴⁰ Usp. Kern, W., *Menschenrechte und christlicher Glaube*, u: *Stimmen der Zeit* (1978), str. 167.

⁴¹ Grgur iz Nise, u: *Cantica, hom. 2*, citirano prema H. De Lubac, *Il dramma dell'umanesimo ateo*, Brescia 1949, str. 15.

⁴² GS, br. 14.

⁴³ Sv. Augustin, *Ser. Morin Guelf* 7,3; PL 2,555.

⁴⁴ Usp. Sv. Jeronim, *Ep. 60,13*; PL 22,597.

⁴⁵ Paulin, *Ep. 40,9*; PL 61,374.

⁴⁶ Usp. Feuerbach, L., *L'essenza del cristianesimo*, Feltrinelli Editore, Milano 1975, str. 286.

se po tom dvostrukom zajedništvu s Bogom i s ljudima ostvaruje punina njegove interpersonalne naravi.

1.3.6. Nema protimbe ljudskom dostojanstvu

Očito je da u tom komunikacijskom procesu glavnu inicijativu ima sam Bog. No ni čovjeku nije dodijeljena pasivna uloga. Što se više osobno angažira, što se više njegovi odgovori usklade s Božjom zamisli, to će njegovo ostvarenje imati svjetliju perspektivu. Unutar te dijalektike događa se čovjekovo ispunjenje i maksimalno ostvaruje ljudsko dostojanstvo, jer je jedino čovjek osposobljen za takav susret. Činjenica da je čovjek "pozvan u zajedništvo s Bogom"⁴⁷ i određen "da bude dionikom sreće kojom je on sam sretan"⁴⁸ tvori "posebnu crtu ljudskog dostojanstva"⁴⁹ i zato se "priznavanje Boga nipošto ne protivi čovjekovu dostojanstvu, budući da to dostojanstvo ima svoj temelj i svoje potpuno savršenstvo u samom Bogu"⁵⁰. U tom smislu se može reći da je ignoriranje ili nijekanje Boga ujedno usmjerenost i protiv čovjeka i protiv njegova dostojanstva.⁵¹ Zanimljivi ili zapriječiti čovjekovu usmjerenost na Boga, znači uništiti i samoga čovjeka. Bez odnosa s Bogom čovjek krzljavi u svojoj čovječnosti, a njegovo dostojanstvo kao kruna Božjeg stvaranja potpuno iščezava. Povijest čovječanstva i pojedinačno ljudsko iskustvo govore nam da samo "Bog /.../ odgovara najdubljim željama ljudskog srca, koje nikada ne mogu potpuno zasititi zemaljska dobra"⁵². Ako je Bog čovjekov tvorac, onda je on tvorac i svih njegovih želja. Zato je logično da samo on može zadovoljiti ljudske čežnje i traženja. Tu veliku istinu izrazio je - poučen vlastitim iskustvom - sv. Augustin sljedećim riječima: "Za sebe si nas stvorio, Gospodine, i nemirno je srce naše dok se ne smiri u tebi."⁵³

Prema biblijskoj antropologiji, dakle, čovjekov odnos prema Bogu je neizostavna sastojnica ispravnog i cjelovitog viđenja čovjeka. Stoga će odgoj biti izvoran i cjelovit tek ako uzme u obzir sve čovjekove dimenzije: njegov odnos prema sebi samome, prema svijetu, prema drugim ljudima i pre-

ma Bogu. Ova posljednja dimenzija je, kako smo vidjeli prema biblijskom izvješću, najizvornija i zato ona predstavlja čovjekovo najviše i konačno ostvarenje.⁵⁴

1.3.7. Zajedništvo sa sebi sličnim

No osim što je čovjek stvoren za zajedništvo s Bogom, on je određen i za zajedništvo s čovjekom, sa sebi sličnim, sa svojim bližnjim. U okomitoj dimenziji on, dakle, svoje zajedništvo ostvaruje s Bogom, a u vodoravnoj s drugim ljudima. Komunitarnost ili zajedništvo je način čovjekova postojanja, kao što je ono i oblik Božjeg postojanja. Čovjek je, stoga, prvenstveno "zajedničarsko biće"⁵⁵. On ne može biti samotnjak, a ako to pokušava, on radi protiv svoje naravi. Biblijski izvještaji o stvaranju čovjeka⁵⁶ naročito ističu istinu da je on bitno društveno biće, a nipošto izdvojeni i samodostatni pojedinac. Naime, nakon što je Bog - prema biblijskom opisu - čovjeku (Adamu) predstavio sva druga stvorenja, on se i nadalje osjećao samcem i nije ni u jednom od njih našao nekoga tko bi ga oslobodio te njegove osamljenosti. Čovjek doživljava golemu razliku između sebe i životinja, između svoje i njihove naravi.⁵⁷ On među njima ne nalazi sugovornika. Videći čovjeka u toj situaciji, Bog izriče presudnu tvrdnju: "Nije dobro da čovjek bude sam!"⁵⁸ Potom odmah očituje i svoju namjeru:

⁴⁷ GS, br. 21.

⁴⁸ GS, br. 21.

⁴⁹ GS, br. 19.

⁵⁰ GS, br. 21.

⁵¹ Usp. Maritain, J., *Umanesimo integrale*, LDC, Torino 1969 (na francuskom: *Humanisme intégral. Problèmes temporels et spirituels d'une nouvelle Chrétienté*, Fernad Aubier Editions, Paris 1947), str. 81.

⁵² GS, br. 41.

⁵³ Sv. Augustin, *Confess.* I, 1: PL 32,661.

⁵⁴ Usp. Pannenberg, W., *Come rivelazione di Dio, Gesù rivela anche il vero essere dell'uomo*, u: F. Arduso (ur.), *La teologia contemporanea*, Marietti, Torino 1980, str. 248.

⁵⁵ Westermann, C., *Genesis I*, Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vlyn 1974, str. 221.

⁵⁶ Post 1,26-27; 2,18-23.

⁵⁷ Usp. J. A. Soggin, *Osservazioni filosofico-linguistiche al secondo capitolo della Genesi*, u: Bibl 44 (1963) 521-530.

⁵⁸ Post 2,18.

“Načinit ću mu pomoć kao što je on.”⁵⁹ Ovdje nije riječ o pomoći koja bi bila prvenstveno vezana uz neku fizičku asistenciju pri pojedinim poslovima ili pothvatima. Izraz u ovom kontekstu označuje u prvom redu nadopunjavanje, označuje mogućnost čovjekova potpunog ostvarenja kroz komunikaciju s nekim u kome se može ogledati i prepoznati, s nekim u kome vidi subesjednika, sugovornika. Subesjednička potreba ljudske naravi u horizontalnoj dimenziji se ostvaruje mnogostrukim oblicima komuniciranja, među kojima se nalazi i partnerska komunikacija među spolovima. Biblija ističe da je čovjek stvoren kao “muško i žensko”.⁶⁰ Tek oboje čine čovjeka, čine ljudsku vrstu. Biblijski pisac to kazuje ovako: “Kad je Bog stvorio čovjeka, napravio ga je na priliku svoju; stvorio je muško i žensko. A kad ih je stvorio, blagoslovi ih i nazva - čovjek.”⁶¹

1.3.8. Čovjek - spolno biće

Svoje ljudsko, a onda i međuljudsko postojanje čovjek dakle ostvaruje kao muškarac ili kao žena. Čovjek je stoga i spolno biće. Spolnost je Božji dar čovjeku i njegova vrlo važna odrednica. Ona ga određuje prema drugim ljudima i očituje se kao potreba upotpunjavanja. Spolnost cjelovito prožima ljudsko biće, počevši od ustroja njegovih stanica, preko njegove organske uobličivosti pa sve do duševnog i duhovnog života. Ona se stoga ne smije svesti na samo jedan od naznačenih oblika, a osobito ne na one niže, odnosno na biološku dimenziju. Čovjekova spolna obilježnost ujedno uključuje tvrdnju o ravnopravnosti spolova. Biblija sasvim jasno i odlučno zastupa jednakost među spolovima. Muškarac i žena su stvoreni od iste materije. Na to ukazuje i isti korijen njihova imena, koje u biblijskom govoru označuje bit ili narav onoga koji je njime imenovan. U hebrejskom tekstu čovjek je “iš”, a žena je “iša”.⁶² Tako bi tekst *Post 2,23b* doslovno glasio: “Čovječicom neka se zove, od čovjeka kad je uzeta!” Svaki oblik spolne diskriminacije je stoga protubiblijski, jer - biblijski gledano - čovjek ne postoji ni samo kao muškarac ni samo kao žena, nego kao muškarac i žena.

Otuda je nastala i tzv. teorija “polovičnog bitka”.

1.3.9. Čovjek - društveno biće

Iz svega što je do sada rečeno jasno proizlazi da je čovjek “po svojoj najdubljoj naravi društveno biće i bez odnosa s drugima ne može ni živjeti ni razviti svoje sposobnosti”.⁶³ *Biti* za čovjeka znači *biti s drugima*. Njegovo postojanje je zapravo supostojanje. Zato će čovjek to više biti čovjek što više bude s drugim i za drugoga, što se više i velikodušnije bude drugima darivao. Ako drugoga nužno treba za svoj cjeloviti razvoj, onda isto tako mora omogućiti drugome da se uz njegovu pomoć cjelovito razvija. Zato je čovjek dužan ne samo poštivati druge osobe, nego je obvezan i na solidarnost i na suradnju s drugima. Ta prava i dužnosti nalaze svoj izraz i u kršćanskoj zapovijedi ljubavi. Zahtjev za potpunim razvojem čovjeka iziskuje od pojedinca da se stavi u službu drugih, ali mu daje i pravo da bude potpomognut od drugih.

Biblijska zamisao čovjeka govori nam također da čovjek drugog čovjeka nikada ne smije upotrebljavati kao sredstvo. Čovjeka se ne može svoditi na objekt bilo koje druge stvorene stvarnosti, pa bio to i drugi čovjek ili cijela država. Budući da je čovjek svrha, a ne u službi bilo koje druge svrhe, on je dakle subjekt. Svako instrumentaliziranje ljudske osobe u izravnom je protivljenju sa stvoriteljskim Božjim naumom o čovjeku, a time i u protivnosti s ljudskim dostojanstvom.

1.3.10. Čovjek - gospodar svoj zemlji

Čovjek je, prema Božjem naumu, određen da bude *gospodar svoj zemlji*. U tome se biblijski nauk razlikuje od mnogobrojnih mitova prema kojima je Bog stvorio čovjeka radi vlastitih interesa, da mu služi i da zapravo bude njegov rob. *Knjiga Postanka*,

⁵⁹ Post 2,18b.

⁶⁰ Post 1,27; 2,18; 5,1.

⁶¹ Post 5,1.

⁶² Usp. E. Testa, *nav. dj.*, str. 293.

⁶³ GS, br. 12.

naprotiv, tvrdi da je Bog stvorio čovjeka kao svoga sugovornika i odredio ga da bude gospodar svim zemaljskim stvorenjima.⁶⁴ U tome se očituje i čovjekova samostojnost u odnosu na ostala zemaljska stvorenja, ali i njegova bogosličnost.⁶⁵

Sposobnost upravljanja zemljom čvrsto je vezana uz čovjekovu duhovnu i razumsku sposobnost prodiranja u otajstvo stvorenoga svijeta. To se u Bibliji slikovito izražava tako što se opisuje kako je jedino čovjeku dana mogućnost da nadijeva imena životinjama i drugim stvorenjima, a vlast nadijevanja imena u biblijskom mentalitetu uključuje moć pronicanja stvari ili stvarnosti. Prema tome, ako čovjek dopusti da stvorenja na bilo koji način zavladaju njime, on izravno radi protiv sebe i svoga dostojanstva.⁶⁶ U skladu sa stvoriteljskim Božjim naumom čovjek bi morao uvijek i svugdje ostati gospodarom i subjektom u odnosu na ostala zemaljska stvorenja. To nije samo Božji dar, nego i čovjekova obveza, koja uključuje napor, ali u konačnici vodi čovjekovoj sreći i ispunjenju. U tom svjetlu treba gledati i na ljudski rad kao sustvarateljsku aktivnost, sveti posao kojim se trajno ostvaruje Božje stvarateljsko djelo i promiče sveukupno stvorenje.

1.3.11. Čovjek - odgovoran za svijet

Zato čovjek nije oslobođen odgovornosti za svijet u kojemu živi. On je pozvan surađivati s Bogom radeći na vlastitom spasenju, na spasenju svojih bližnjih i na konačnom dovršenju svijeta koji je Bog stvorio, ali ne jednom zauvijek kao nešto pasivno, nego kao nešto što je u neprestanom dovršenju. Posve je u skladu s biblijskim gledanjem "da se ljudskom naporu pripiše nutarnja vrijednost kao postupnom izgrađitelju prema konačnom cilju".⁶⁷ Zbog toga kršćanstvo nipošto nije bijeg od svijeta. Naprotiv, ono propovijeda zalaganje, usavršavanje, rad, ekonomski i socijalni napredak kako bi sve bolje služilo čovjeku kao središtu svega stvorenoga. Na taj način se ujedno i demitizira svijet. Kršćanstvo zazire od poimanja svijeta kao božanstva koje bi imalo apsolutnu vlast nad njim, kao nečega čemu čovjek ne bi smio pristupiti, u

što ne bi smio taknuti, što ne bi smio istraživati. Sva stvorenja ne samo da su čovjeku dostupna, nego su i njemu podložna. Zato nije slučajno da je znanstveni i tehnički napredak dostigao svoj vrhunac upravo u zemljama u kojima se Biblija najbolje udomila.

1.4. Zaključak

Iz svega što smo do sada rekli nije teško zaključiti da kršćansko odnosno biblijsko poimanje čovjeka predstavlja uzvišenje ljudskog dostojanstva. To se dostojanstvo temelji na čovjekovoj sličnosti s Bogom, a ona se očituje u čovjekovoj društvenosti, njegovoj vladavini stvorenim svijetom te njegovoj odgovornoj slobodi. Svoje uzvišeno određenje, koje je ishodište ljudskog dostojanstva, čovjek - prema biblijskom uvjerenju - može ostvariti samo u zajedništvu s Bogom, u skladnoj suradnji s drugim ljudskim bićima te u ovladavanju zemaljskim stvorenjima. U tom smislu čovjek je istodobno i imanentno i transcendentno biće. Zato u odgoju ni jedna od tih ljudskih oznaka ne smije biti žrtvovana na račun druge ako se želi potpuno vrednovati čovjeka i ako se promiče njegovo posvemašnje ostvarenje.

2. ODGOJNI AUTORITETI I UZORI

Pristup autoritetu pa i uzorima u odgoju je dvojak. Dok jedni smatraju da bez autoriteta i bez uzora nema odgoja,⁶⁸ dotle drugi misle da autoritet, pa i uzori mogu škoditi slobodi mladih naraštaja.⁶⁹ Takva polarnost mišljenja zahtijeva dublju analizu obaju

⁶⁴ Post 1,26-27.

⁶⁵ Usp. Post 1,26.28.

⁶⁶ Usp. Wolff, H.W., *Antropologia...*, str. 289.

⁶⁷ Gonzales-Ruiz, J.M., *Il Cristianesimo non è umanesimo*, Assisi 1972 (prijevod na njemački: *Anmerkungen zu einer Theologie der Welt*, Pfeiffer, München 1970), str. 62.

⁶⁸ Usp. Weiler, A., *Neuere Literatur zum Problem der Regierungsgewalt und der Autorität der Kirchen im Frühen Mittelalter*, u: *Concilium* 1(1965)7,599-605.

⁶⁹ Schoenherr, R., *Heilige Macht, heilige Autorität und heiliger Zölibat: Die Vereinigten Staaten*, u: *Concilium* 8(1972)10,625-634

polazišta kako bi ih se moglo ispravnije i cjelovitije vrednovati.

2.1. Autoritet - autoritarizam u odgoju

Krenut ćemo od *autoriteta* u području odgoja. Što je to zapravo odgojni autoritet? Koja je njegova funkcija? Što sve prati autoritet kao pojavu? Može li se u odgoju bez autoriteta?

Odgojni autoritet, kao i mnoge druge pojave, ima svoje lice i svoje naličje. Lice bi bilo lijepa, pozitivna, korisna i poželjna strana te stvarnosti, dok naličje označuje sjene koje je prate: nelagodu, zahtjevnost, neproporcionalnost, neprikladnost, pretjerano očekivanje i sl.⁷⁰ Kada se u odgojnom autoritetu pre naglasi druga strana medalje, onda zapravo više i nije riječ o autoritetu, nego o *autoritarizmu* ili, konkretnije, o *autoritarnom odgoju*. Evo kako ga definira P. Stojaković. Autoritarni odgoj jest "vrsta odgoja koja počiva na nepravilno formiranom autoritetu odgajatelja, jer se polazi od pretpostavke da su za uspješan odgojno-obrazovni rad sa djecom i omladinom potrebni pretjerana strogost i pokornost".⁷¹ G. Alessandrini pak naglašava da je autoritarizam "zlouporaba autoriteta, tj. primjenjivanje autoritarne ovlasti izvan granica koje određuje načelo legitimnosti autoriteta".⁷²

I jedna i druga definicija govore o negativnom vidu ili zlorabi autoriteta. Ona se sastoji u nepravilnom formiranju autoriteta, odnosno u primjeni autoritativne ovlasti izvan dozvoljenih granica.⁷³ Nitko ne spori da takva pojava može postojati i suvišno je navoditi primjere kako bi se ona dokazala. Međutim, uvijek ostaje pitanje zašto je to tako. Zašto se autoritet ne pojavljuje uvijek u svom pozitivnom svjetlu? I što bi to zapravo bile pozitivne strane autoriteta općenito, a odgojnog autoriteta napose?

2.1.1. Definiranje autoriteta

Podimo najprije od definicije pojma autoriteta. Evo kako ga definira "Lexikon der Psychologie 1": "Autoritet je položaj (status!) osobe u krugu dvoje ili više pojedinaca. S jedne strane on upućuje na odnos, dok s druge strane predstavlja obilježje osobe koja ga ima."⁷⁴ J. M. Bochenski pak kaže:

"Autoritet je trostruki odnos između nosioca, subjekta i područja."⁷⁵ Pod "nosiocem" razumijeva osobu koja je uvažena kao "autoritet", pod "subjektom" osobu koja to prizna i prihvaća, a pod "područjem" sektor unutar kojega se nosilac autoriteta osjeća kompetentnim i kao takav je od drugih priznat. No kada je nosilac autoriteta na jednom području uistinu autoritet za "subjekta"? On je to onda kada "subjekt" ne samo priznaje nego i prihvaća ono što mu posreduje nosilac, ali samo na područjima za koja ga subjekt smatra kompetentnim. Bochenski također tvrdi da nitko ne može za sebe samoga biti u svemu autoritet.⁷⁶ Dosljedno tome može se dogoditi da "subjekt autoriteta" ujedno bude i njegov "nosilac", ali u nekom drugom području. Stoga se može zaključiti da nema apsolutnog autoriteta za sva područja. Jedna osoba može biti za druge ljude autoritet u jednom ili u više područja, ali - zbog same ljudske ograničenosti - ona to ne može biti u svim područjima. Sveobuhvatni autoritet kršćani priznaju jedino Bogu.⁷⁷ Zato, ukoliko nosilac određenog autoriteta pokuša svoj autoritet u jednom području proširiti i na područja za koja nije kompetentan niti je od drugih ljudi kao takav prihvaćen, njegov je autoritet tada neosnovan i on u tom slučaju zlorabi svoj autoritet.

2.1.2. Autoritet kao odgojna instanca

Autoritet kao odgojna instanca vezan je ili uz *osobnost* odgajatelja ili uz njegovu

⁷⁰ Donahue, B., *Die Krise der Autorität*, u: Concilium 12(1976)4,242-245.

⁷¹ Stojaković, P., *Pedagoška enciklopedija 1*, str. 40.

⁷² G. Alessandrini, G., *Autoritarismo*, u: Enciclopedia pedagogica 1, st. 1308.

⁷³ Bujo, B., *Autorität und Normsetzung. Ethische Argumentation in einer multikulturellen Welt*, u: Stimmen der Zeit 115(1990)703-714.

⁷⁴ Herder, Freiburg, 1971, str. 222

⁷⁵ Bochenski, J.M., *Was ist Autorität?. Einführung in die Logik der Autorität*, Herder, Freiburg im Breisgau 1974, str. 23.

⁷⁶ Isto, str. 39.

⁷⁷ Zulehner, P.M., *Religion und Autoritarismus. Inkulturation des Evangeliums in den Kontext der Freiheitlichkeit*, u: Stimmen der Zeit 116(1991)9, 597-608.

stručnu i znanstvenu kompetentnost.⁷⁸ Idealan odgojitelj jest onaj koji uspije objediniti ove dvije razine. Problem odgojnog autoriteta je središnji problem svake filozofije odgoja, jer on neprestano upućuje na složeni odnos između odgajatelja i odgajanika, odnos u kojemu postoji stalno odgojno djelovanje jedne slobodne volje na drugu.⁷⁹ Zato je prihvaćanje odgajateljeva autoriteta sa strane odgajanika preduvjet za dobro funkcioniranje toga mehanizma. Ukoliko takvo prihvaćanje ne postoji, a utjecaj se želi provoditi po svaku cijenu, ne može se govoriti o pravilnoj primjeni autoriteta, nego o autoritarizmu.

U odgoju se dakle govori o autoritarizmu u slučaju kada ne postoji mogućnost emancipacije odgajanika, odnosno u slučaju kada se odgajanika, na ovaj ili onaj način, čini "ovisnikom" o odgajatelju. Osim pojedinačnih slučajeva autoritarnog odgoja postoje i cijeli autoritarni odgojni sustavi. Oni se prepoznaju po svojim "odgojnim ciljevima" i specifičnim "odgojnim sredstvima". Međutim, često i onaj odgojni sustav koji se (nerijetko iz pomodarstva) smatra antiautoritarnim, može u nekim svojim fazama biti itekako autoritaran, naročito kada pretendira riješiti sve pedagoške probleme odgajanika, kada atakira na njegovu osobnu slobodu te nameće navodno za sve važeća društvena rješenja.⁸⁰

Pedagoška misao je, povijesno gledano, pothranjivala i jedan i drugi pristup u odgoju. Uvijek su postojale snage koje su inzistirale na tome da se sačuva stečeno i da ga se učini općevažećim za sva vremena i za sva pokoljenja, kao što su uvijek postojale i jake inovacijske tendencije koje su polazile od toga da svako vrijeme, svaki naraštaj i svaka kultura ima pravo na odgojnu specifičnost.⁸¹ Stoga je i teško monolitno definirati odgojni autoritet. Tamo gdje se više naglašava tradicionalni element, odgoj se shvaća kao posredovanje, kao prenošenje određenog predznanja i određene etike, što ima kao posljedicu prilično definiran oblik autoriteta kako u samoj praksi tako i na području postavljanja odgojnih ciljeva.⁸² Odgajatelj je u tom slučaju središte cijelog odgojnog postupka.

2.1.3. Autoritet - sloboda

Ondje pak gdje se u središte cjelokupna odgojnog procesa stavlja subjekt odgoja, odgojni su ciljevi i sadržaji isključivo određeni odgajaniku, a na snazi gubi ne samo klasična koncepcija autoriteta - koja je isključivo vezana uz komponentu discipline - nego i ispravno vrednovanje odgojnog autoriteta uopće. Umjesto prihvaćanja autoriteta u ulozi njegove ljudske i stručne kompetencije, u mnogim se slučajevima otišlo u krajnost odbacivanja autoriteta u ime slobode odgoja.⁸³ Autoritet koji je odbaćen shvaćao se isključivo kao poučavanje koje je imalo obilježja dogmatizma, verbalizma, formalizma, besprijeorne discipline te točno i unaprijed određenog pedagoško-didaktičkog prosljeđa.⁸⁴ Demokratičnost odgoja tražila se, s druge strane, u osobnom angažiranju, induktivnosti, povjerenju u autoodgoj i subjektovu autoregulaciju te u samu odgojnu spontanost sredine. Sažimajući ova dva oprečna pristupa odgojnom autoritetu, može se ustvrditi da je maksimalna usredotočenost na odgajatelja značila jamstvo čuvanja i promicanja autoriteta, dok je usredotočenost na odgajanika bila jamstvo antiautoritarizma, a time i demokratičnosti.

Kada bi se uspjela naći zlatna sredina i na neki način objediniti oba navedena

⁷⁸ Janda, J., *Gewissen und Gewissensbildung*, u: *Theologisch-praktische Quartalschrift* 139(1991) 3, 237-250.

⁷⁹ Nastainczyk, W., *Modelle und Motive für christliches Verhalten von Erziehern und Lehrern*, u: *Katechetische Blätter* 107(1982)4, 284-296.

⁸⁰ Schinke, G., *Von einem, der auszog, das Leben zu lehren. Reflexionen eines gescheiterten Pädagogen*, u: *Katechetische Blätter* 110(1985)6, 452-454.

⁸¹ "Sich zur eigenen Autorität und Fehlbarkeit bekennen", u: *Katechetische Blätter* 110(1985)9, 676-683.

⁸² Hemel, U., *Kommunikative Kompetenz und Authentizität. Stichworte zur religionspädagogischen Kompetenz von Erziehern und Erzieherinnen*, u: *Religionspädagogische Beiträge* (1993)32, 119-134.

⁸³ Metz, J.B., *Das Problem einer "politischen Theologie" und die Bestimmung der Kirche als Institution gesellschaftskritischer Freiheit*, u: *Concilium* 4(1968)6/7, 403-411.

⁸⁴ Hole, G., *Fundamentalismus - Dogmatismus - Fanatismus*, u: *Concilium* 28(1992)3, 213-221.

polazišta, mogao bi se izbjeći i rizik autoritarizma,⁸⁵ ali i rizik odgojnog laksizma. To ponajviše ovisi o ispravnom poimanju odgajateljeva autoriteta koji je "složen sklop *osobnih, stručnih i društvenostatusnih osobina*".⁸⁶ Ukoliko dođe do sretne sinkronizacije svih ovih osobina, odgajatelj će uživati autoritet ne samo među svojim odgajanicima, nego i u društvenoj sredini općenito te će njegov utjecaj na odgajanike i druge osobe s kojima saobraća u okviru svoje pedagoške i društvene djelatnosti biti veoma velik.

2.1.4. Odgajateljev autoritet

Odgajatelj svoj autoritet gradi postupno i stalno ga podržava svojim ukupnim ponašanjem i djelovanjem među odgajanicima i unutar društvene sredine. Često domet, jačina i širina njegova autoriteta ovise o sredstvima kojima se služi.⁸⁷ Njegov autoritet će biti samo formalan ako mu je glavna preokupacija pozivanje na disciplinu, zakone, propise, prijetnje i kazne, pozivanje na vlastita prava i na obveze odgajanika odnosno njihovih obitelji. S vremenom se takav autoritet obično pretvara u autoritarizam jer odgajatelj pribjegava sredstvima prisile, ograničavanja samoinicijative i spontanosti odgajanika te često i kazne. U tom se slučaju ne može govoriti o odgojnom autoritetu, nego o bezličnom autoritetu propisa i naredbi.⁸⁸ Da bi ostvario kakav-takav učinak, odgajatelj koristi sve jača sredstva za reguliranje određenog ponašanja odgajanika, a često i takva sredstva koja su u suprotnosti s odgojnim sadržajima.

2.1.5. Pravi odgojni autoritet

O pravom odgojnom autoritetu može se govoriti tek onda kada on ne ovisi ni o kakvim sredstvima prinude, ni o kakvom povozivanju odgajanikova ponašanja s kaznama ili nagradama, odnosno s drugim izvanjskim faktorima, nego prije svega ovisi o prihvaćenosti odgajatelja, njegova načina rada, njegova povjerenja u odgajanike te ugledu koji on uživa u svojoj sredini.⁸⁹ Odgajateljev autoritet je odraz svih onih osjećaja i doživljaja koje su odgajanici imali s

njime kroz najrazličitije oblike međusobne interakcije.⁹⁰ Ukoliko odgajanici dožive odgajatelja kao dobronamjernu, pravičnu i srdačnu osobu, kao stručnjaka čiji su radni i vrijednosni standardi jasni i besprijekorni, oni će prihvatiti ne samo njegove zahtjeve, nego će i usvajati kvalitetu njegova odnosa prema drugima, prema vlastitoj djelatnosti i prema samome sebi.⁹¹ Na taj način on biva prenositelj provjerenih vrijednosti, ali i poticatelj novih, spojka koja drži na okupu prošlost i sadašnjost s pogledom usmjerenim prema obzorima budućnosti.⁹² Ako se može opisati idealna odgajatelja, onda on ima odgojna karakterna obilježja i prateće sposobnosti, zna posredovati svoje znanje i iskustvo, njegove spoznaje prati vlastito svjedočanstvo, ne koristi se ni prinudom, ni ucjenom, nego vlastitim uvjerenjem i životnim iskustvom među svojim odgajanicima promiče optimizam življenja i djelovanja.⁹³

2.2. Odgojni uzori

U odgoju se ne postavlja samo pitanje autoriteta, nego i pitanje *uzora*. Koje i kakvo mjesto oni zauzimaju u procesu ljudskog dozrijevanja? Jesu li to vrednote oko kojih se svi slažu? Na žalost ili na sreću, i ovdje se moramo sučeliti s mnoštvom različitih mišljenja: od onih koja ideale smatraju glavnom pokretačkom i nosilačkom snagom odgojnog procesa do onih koja ih drže

⁸⁵ Zulehner, P. M., *Religion und Autoritarismus. Inkulturation des Evangeliums in den Kontext der Freiheitlichkeit*, u: *Stimmen der Zeit* 116(1991)9, 597-608.

⁸⁶ Nenad Havelka, *Pedagoška enciklopedija 1*, str. 40.

⁸⁷ Hemel, U., *Kommunikative Kompetenz und Authentizität. Stichworte zur religionspädagogischen Kompetenz von Erziehern und Erzieherinnen*, u: *Religionspädagogische Beiträge* (1993)32, 119-134.

⁸⁸ Usp. Zulehner, P.M., *nav. dj.*

⁸⁹ Usp. Nastainczyk, W., *Modelle und Motive*, *nav. dj.*

⁹⁰ Usp. Friemel, F. G., "Es sind mir edle Herzen anvertraut..." u: *Katechetische Blätter* 108(1983) 12, 955-961.

⁹¹ Isto

⁹² Schmid, F., "Das Zeug für einen Räuberhauptmann..." "...aber Vater und Lehrer der Jugend. Porträt: Don Bosco, u: *Katechetische Blätter* 110(1985)9, 691-694.

⁹³ Isto

izlikom za manipuliranje slobodom pojedinca.

2.2.1. Čemu uzori

U posljednje se vrijeme u sklopu pedagoškog razmišljanja sve manje govori o *uzorima*.⁹⁴ Sve je veća sumnja u njihovu pedagošku relevantnost i oni se zato uglavnom potiskuju u pozadinu. Tamo gdje se još spominju, oni se najčešće vežu uz autoritativni odgoj, primjećuju neki teoretičari. M. Scheler je bio uvjeren da je "načelo uzora ... primarno sredstvo svih promjena na području čudorednog života"⁹⁵ te da u odgoju ništa ne može djelovati tako snažno i neposredno kao uzor. Danas se u odgojnim znanostima na uzore ne gleda s tolikim optimizmom. J. Muth će, primjerice, reći da "svaki uzor ima za cilj sebi vjernu sliku".⁹⁶ To bi, drugim riječima, značilo da bi uzor bio original, izvornik, dok su oni koji ga slijede samo bezlične kopije. U korijenu ove Muthove primjedbe zasigurno se nalazi doslovno semantičko tumačenje njemačkog izraza "Vor-bild" što asocira na prvotnu sliku ili prasluku nečega, odnosno na izvornik ili original. Zato nas niti ne čudi odbojnost prema tom pojmu na području odgoja, jer se onaj za koga je netko "Vorbild" uključno smatra objektom koji je prema njemu načinjen, stvoren ili oblikovan, smatra se nečim drugotnim, njegovim "odljevom" ili kopijom.⁹⁷ No ni sam se Muth neće odnositi tako negativno prema *primjerima* u odgoju. O njima se u njemačkoj pedagoškoj misli govori tek nešto kasnije.⁹⁸ Međutim, u tome ni njemački pedagozi nisu svi istog mišljenja. Neki od njih kao istoznačnice za uzor (Vorbild) upotrebljavaju izraze *ideal*, *model*, *uzorak*, *tip*, *original*, *predložak* itd.⁹⁹ Tako vidimo da riječ osim etimološkog može imati i mnoga druga značenja te bi stoga bilo nepravедno i neopravdano cijeli pojam svoditi isključivo na jedno značenje.

2.2.2. Osobni odnos prema uzoru

Odnos prema uzoru prvenstveno je *osobni* odnos¹⁰⁰ koji nije kopiranje, preslikavanje, nego slobodno zalaganje oko konkretnih vrijednosti. Ono podrazumijeva ljudsko

htjenje i djelovanje pa se stoga tiče cjelokupna načina ljudskog življenja. Biti uzor znači biti netko ili nešto za nekoga. Svatko osobno bira uzore za sebe ili ih drugima predlaže na izbor.¹⁰¹ Stoga pedagoški gledano ("pedagoški" znači da se pretpostavlja poštivanje odgajaničeve slobode i njegovo slobodno osobno opredjeljenje) uzor ne može biti nametnut. U tom slučaju to više ne bi bila pedagoška kategorija. No odmah valja upozoriti na to da čovjek nije apsolutno slobodan i da se zato izbor uzora, kao uostalom i bilo koji drugi izbor u životu, ne događa uvijek i isključivo u znaku apsolutne svijesti i slobode.

2.2.3. Svijest i uzori

I podsvjesno i nesvjesno utječu na naša opredjeljenja, na naš izbor uzora. I sami znamo kolike su ljudske akcije plod podsvjesnog opredjeljenja za određeni oblik djelovanja! Stoga možda i nije sasvim u krivu K. Jaspers kada tvrdi da djelotvornost uzora slabi kako on postaje očitiji, odnosno da je intelektualna jasnoća uzora simptom njegova opadanja.¹⁰² No istovremeno se

⁹⁴ Stachel, G., *Lernen durch Vorbilder*, u: *Katechetische Blätter* 102 (1977)8,613-620,

⁹⁵ Scheler, M., *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik: neuer Versuch der Grundlegung eines ethischen Personalismus*, Francke Verlag, Bern - München 1980, str. 599.

⁹⁶ Muth, J., *Pädagogischer Takt*, Heidelberg 1962, str. 26.

⁹⁷ Usp. Stachel, G., *Lernen durch Vorbilder*, u: *Katechetische Blätter* 102(1977)8,613-620.

⁹⁸ Usp. Sürmann, M., *Das Gleichnis vom verlorenen Sohn in Kunstwerken der Vergangenheit und Gegenwart. Dargestellt an ausgewählten Beispielen mit didaktischen Anregungen zur Unterrichtsgestaltung*, u: *Katechetische Blätter* 106(1981)4,322-332.

⁹⁹ Usp. Hoppe, B., *Kirche zwischen Ideal und Wirklichkeit. Die Urgemeinde und die Basisgemeinde als herausfordernde Modelle kirchlichen Lebens*, u: *Religionsunterricht an höheren Schulen* 34(1991)6,389-395.

¹⁰⁰ Cantalamessa, R., *Die Entwicklung des persönlichen Gottesbegriffs in der christlichen Spiritualität*, u: *Concilium* 13(1977)3,160-166.

¹⁰¹ Stachel, G., *Lernen durch Vorbilder*, u: *Katechetische Blätter* 102 (1977)8,613-620.

¹⁰² Usp. Frankenheim, K., *Die Entwicklung des sittlichen Bewusstseins beim Kinde*, Herder, Freiburg, Breisgau 1933, str. 14sl.

također može reći da sve veća svijest i spoznaja uzora može biti povodom i sve osobnijeg pristajanja uza nj, odnosno može biti znakom sve veće ljudske zrelosti. Iako se ove dvije mogućnosti u prvi mah mogu činiti proturječne, bitna razlika među njima stoji u odnosu prema uzoru. Pitanje je, naime, prihvaća li se uzor sa strahopoštovanjem odnosno samo zbog vjere u određeni autoritet koji nam ga nudi ili je taj uzor predmet trajnog kritičkog promišljanja. Slažemo se s mišljenjem M. Schelera, koji kaže da je "svjesnost uzora ustvari predlogična svjesnost"¹⁰³. Kod uzora nije važan samo razum, nego i srce. "Logique du coeur" (Pascal) ima svoje mjesto u opredjeljivanju za uzore kao i u poniranju u tajnu i logiku uzora.¹⁰⁴ Ovdje ni u kojem slučaju nije riječ o nekom emocionalizmu i sentimentalnosti, nego o prihvaćanju cjelokupne osobe pa stoga i njezine emotivnosti koja ima itekakvo značenje kada je riječ o uzorima, odnosno o svjesnom nasljedovanju uzora.¹⁰⁵ Slobodno nasljedovanje uzora uključuje nekoliko intelektualno-doživljajnih operacija: oduševljenje, poniranje, shvaćanje te osobno opredjeljenje. Nasljedovanje je više od čistog poistovjećivanja i više je od puke želje kao projekcije skrivenih iščekivanja. Ono ostavlja mjesta i za razum i za srce.¹⁰⁶ I mora ga biti i za jedno i za drugo ako se ne želi učiniti nepravda ljudskoj osobi kao cjelini. Stoga s Müllerom-Wielandom o uzoru možemo zaključiti sljedeće: "Uzor je oličenje života (Lebensbild) jedne osobe, /.../ a onima koji su ga kao takvog iskusili omogućuje prihvaćanje viših životnih vrijednosti te poziva na čudoredno nasljedovanje. Stoga doživljavanje uzora uvijek u sebi uključuje vrednovanje i zauzimanje čudorednog stava."¹⁰⁷

2.2.4. Životni uzori

Uzori mladih ljudi su obično osobe iz njihova životnog kruga.¹⁰⁸ To će u prvom redu biti osobe koje oni prihvaćaju i vole, ponajčešće vlastita majka, otac,¹⁰⁹ prijatelj ili netko od rodbine. Majka zbog svoje blizine, nježnosti, skrbi i požrtvornosti, a otac zato što je pouzdano uporište u doživljavanju prvih "obračuna" sa svijetom i

okolinom. Ukoliko se stvori preveliko odstojanje između oca i djeteta, postoji opasnost kompleksa manje vrijednosti koji se može pretvoriti u agresivnost, odnosno biti uzrokom djetetove rezignacije.¹¹⁰ Otuda i nužda da se veza s roditeljima ne fiksira, kako bi djeca u kritičnim momentima mogla posegnuti i za drugim životnim uzorima. O uzorima se ne može govoriti kada je riječ o ropskoj ovisnosti jer osnovna funkcija uzora jest omogućavanje samoodređenja.¹¹¹

Vrlo važnu ulogu uzora osim oca i majke ima *prijatelj*.¹¹² Prijateljska komunikacija pospješuje obostrano razumijevanje i prihvaćanje te osposobljava za planiranje budućnosti. Prijateljstvo otvara osobu prema vrednotama drugih ljudi.¹¹³ Prijateljsko prihvaćanje i osporavanje uvode u umješnost pozitivnog životnog sučeljavanja iz kojega pojedinac izlazi obogaćen.¹¹⁴

¹⁰³ Usp. Scheler, *nav. dj.*, str. 601.

¹⁰⁴ Usp. Perrar, H.-J., "Ohren, zu hören - Augen, zu sehen - Herz, zu erkennen". *Annäherungen an Deuteronomium 29,1-3*, u: *Katechetische Blätter* 114 (1989)6,452-454.

¹⁰⁵ Usp. Weimer, L., "Brannte nicht unser Herz, wie er uns die Schriften erschloß?" *Ein Bericht über Erfahrungen der Integrierten Gemeinde*, u: *Katechetische Blätter* 105(1980)8, 581-586.

¹⁰⁶ Usp. Gaulty, H., *Sein Herz an eine Angel hängen*, u: *Lebendige Seelsorge* 41(1990)1/2, 35-40.

¹⁰⁷ Müller-Wieland, *Lexikon der Pädagogik*, Verlag A. Francke AG., Bern 1951.

¹⁰⁸ Stachel, G., *Lernen durch Vorbilder*, u: *Katechetische Blätter* 102(1977)8,613-620.

¹⁰⁹ Usp. Bartholomäus, W., *Mutter und Vater in "Gott"*. *Zur Vorstrukturierung des Symbols "Gott" in früher Erfahrung*, u: *Katechetische Blätter* 106(1981)6,456-464.

¹¹⁰ Usp. Sürmann, M., *Das Gleichnis vom verlorenen Sohn in Kunstwerken der Vergangenheit und Gegenwart. Dargestellt an ausgewählten Beispielen mit didaktischen Anregungen zur Unterrichtsgestaltung*, u: *Katechetische Blätter* 106(1981)4,322-332.

¹¹¹ Usp. Fuchs, G., "Wie in einem Spiegel". *Frauenbilder und Männerbilder in der Kirche*, u: *Lebendige Seelsorge* 41(1990)5/6,267-276.

¹¹² Usp. Moltmann, W.E., *Mutterschaft oder Freundschaft?*, u: *Concilium* 19(1983)10, 608-612.

¹¹³ Usp. Leveque, J., *Überlieferung und Untreue in den Reden der Freunde*, u: *Concilium* 19(1983) 11, 698-703.

¹¹⁴ Usp. Schneider, J. H., *Freundschaft als Thema in Katechese und Religionsunterricht*, u: *Katechetische Blätter* 106(1981)5,395-398.

Sličnu ulogu uzora u životu mlade osobe mogu imati njegovi učitelji¹¹⁵, a nije rijedak slučaj da su to i osobe koje nemaju nikakve izravne veze s njegovim životnim okruženjem: heroji iz povijesti, literature, stripova, s televizije itd.

2.2.5. Odgajatelj kao uzor

Govoreći o uzorima treba posebno istaknuti ulogu odgajatelja kao uzora za svoje odgajanje.¹¹⁶ Oni su neminovno živi svjedoci i uzori osobnih, kulturalnih, društvenih i profesionalnih vrednota, znanja i ponašanja koja nastoje posredovati svojim odgajanicima.¹¹⁷ Odgajateljeva osobnost je najutjecajnije sredstvo na izgradnju moralnih odnosno amoralnih stavova kod odgajanika.¹¹⁸ Samo ako on sam živi vrijednosti i utjelovljuje moralne norme o kojima govori, on može utjecati da ih i odgajanci pozitivno dožive i usvoje. Djeca i mladi trajno promatraju svoje odgajatelje i učitelje te neprestano procjenjuju kvalitetu njihova načina bivstvovanja, djelovanja, odlučivanja i odnošenja prema drugima.¹¹⁹ Oni i međusobno raspravljaju o svojim odgajateljima i učiteljima, naročito o tome koliko su poštenu i pravedni, koliko poštuju i uvažavaju svaku osobu, koliko su tolerantni i savjesni u svome poslu. Odgajanci nužno interioriziraju njihove moralne stavove i slijede njihov primjer, pa i onda kada se to ne događa na svjesnoj razini.¹²⁰ Iako se odgajatelji i nastavnici nalaze na određenoj društvenoj udaljenosti u odnosu na svoje učenike, oni su im istodobno i neobično bliski po svojoj nesebičnoj požrtvornosti i zauzetosti za njihov rast i njihovo dobro. Oni su svakodnevno sa svojim odgajanicima i trajno ih potiču na zalaganje, pa zato i ovi imaju pravo očekivati i zahtijevati njihovu ustrajnu zauzetost za njih.¹²¹ Odgajatelje se upravo i prepoznaje po njihovoj osobitoj skrbi i predanosti za druge koja ne očekuje naročitog priznanja i zahvalnosti, barem ne na kratke staze.¹²² Ukoliko nastavnik i odgajatelj shvaćaju situaciju svojih učenika i odgajanika, ukoliko ne štete svojih napora da ih razumiju, hrabre i pomognu koliko je najviše u njihovoj moći, ukoliko stvaraju klimu pozitivnih odnosa te is-

pravnu i stabilnu platformu komuniciranja koja se temelji na dubokom i iskrenom prihvaćanju svakog učenika i odgajanika, oni su nužno uzori za one koje odgajaju.¹²³

2.2.6. Nasljedovanje - kopiranje

Nasljedovanje uzora¹²⁴ se razlikuje od čistog kopiranja¹²⁵. No ipak se osobi u odgojnom procesu često dogodi da je uzor fascinira na takav način da ona o njemu postane bolesno ovisna te njeno samoodređenje bude upitno.¹²⁶ Zbog toga i treba demitolo-

¹¹⁵ Usp. Nastainczyk, W., *Modelle und Motive für christliches Verhalten von Erziehern und Lehrern* u: *Katechetische Blätter* 107(1982)4, 284-296.

¹¹⁶ Usp. Nastainczyk, W., *Modelle und Motive für christliches Verhalten von Erziehern und Lehrern*, u: *Katechetische Blätter* 107(1982)4, 284-296.

¹¹⁷ Usp. Friemel, F. G., "Es sind mir edle Herzen anvertraut..." *Im Blickpunkt: Johann Michael Sailer*, u: *Katechetische Blätter* 108 (1983)12, 955-961.

¹¹⁸ Usp. Schinke, G., *Von einem, der auszog, das Leben zu lehren. Reflexionen eines gescheiterten Pädagogen*, u: *Katechetische Blätter* 110(1985)6, 452-454.

¹¹⁹ Usp. Schmid, F., "Das Zeug für einen Räuberhauptmann..." *...aber Vater und Lehrer der Jugend. Porträt: Don Bosco*, u: *Katechetische Blätter* 110(1985)9, 691-694.

¹²⁰ Usp. Persie, M., "Der Erzieher ist Politiker und Künstler". *Impulse Paulo Freires für die Religionspädagogik*, u: *Katechetische Blätter* 112(1987)2, 133-135.

¹²¹ Usp. Kowarsch A., *Was tun, wenn...? Psychologische Beiträge zu pädagogischen Problemfeldern*, u: *Christlich-pädagogische Blätter* 104 (1981)3, 116-118.

¹²² Usp. Janda, J., *Gewissen und Gewissensbildung*, u: *Theologisch-praktische Quartalschrift* 139(1991)3, 237-250.

¹²³ Usp. Gatti, G., *Etica delle professioni formative*, LDC, Torino 1992; Lopez-Herrerias, J. A., *El profesor educador: persona y tecnólogo*, Cincel, Madrid 1989; Pelleray, M., "Elementi per la definizione di una pedagogia della Formazione professionale". *Rassegna CNOS*, 3, 21-49; Goodlad J. I. - Soder, R. - Sirotnik, K. A. (izd.), *The Moral Dimensions of Teaching*, Jossey-Bass, San Francisco s. a.

¹²⁴ Usp. Congar, Y., *Armut als Akt des Glaubens*, u: *Concilium* 13(1977)4, 255-260.

¹²⁵ Usp. Sobrino, J., *Die Nachfolge Jesu als unterscheidendes Erkennen*, u: *Concilium* 14(1978)11, 574-580.

¹²⁶ Usp. Puthiadam, I., *Christlicher Glaube und christliches Leben in einer Welt religiöser Pluralität*, u: *Concilium* 16(1980)5, 367-378.

gizirati povodenje za uzorima u tijeku odgojnog procesa. Nasljedovanje bez sumnje spada u logiku uzora, ali to mora biti nasljedovanje koje neće zatamiti čovjekovo samoodlučivanje.¹²⁷ Uzor mora potencirati samosvijest nasljedovatelja. Zato se uzor ni u kojem slučaju ne poistovjećuje s logikom "Führera", "leadera", demagoga, manipulatora ili tome sličnog.

2.2.7. Funkcioniranje uzora

U nekim opisima logike funkcioniranja mehanizma uzora previše se naglašavaju harmonizirajuće tendencije, a gube se iz vida one dinamične,¹²⁸ disharmonične. Utjecaj uzora se događa u okviru određene napetosti koja čak ne isključuje niti konflikt. Ta se napetost ostvaruje kroz susret koji međutim ne znači ravnomjerno stapanje u susretu.¹²⁹ Naprotiv, obično se nailazi na iskustvo čvrstine drugoga i drukčijega. Ne udaljujući se od načela konkretnosti u odgoju, ipak ne treba gubiti iz vida činjenicu da se uzori ne uzimaju samo iz svakodnevice i neposrednog okruženja.¹³⁰ Uzor je nešto što se ne smije pretvoriti u idealizirano dok nadmašuje svakodnevno. On je s jedne strane konkretan, jer zahvaća konkretnu osobu i za nju je znakovit, a s druge strane je natkonkretan jer je protegnut prema budućnosti. On je vrijednosan jer nosi u sebi snagu vrijednosti, ali ne i previše poopćeno vrijednosan jer onda gubi snagu konkretne fascinantnosti i privlačnosti. U njemu čovjek može iskusi "da još nije ono što bi trebao biti".¹³¹ U tome i leži etička snaga uzora.

2.2.8. S pedagoškog motrišta

Gledano s pedagoškog motrišta uzor ne upućuje na zapovijedi, zabrane, opomene, prijetnje i kazne koje veoma često blokiraju odgajanja umjesto da ga motiviraju.¹³² Uzor govori savjesti, najintimnijem dijelu čovjekove nutrine, i potiče je na osobnu odluku.¹³³ On nije nešto što djeluje bez pristanka ili protiv pristanka, nego u sklopu ljudske slobode koja je uronila u bit, koja je uvjerena i koja iz tog uvjerenja želi djelovati.¹³⁴ U vrlo slojevitom svijetu i društvu uzor odgajniku može biti vrlo koristan da se ne

izgubi u mnoštvu mogućnosti koje bi ga mogle paralizirati umjesto da ga motiviraju. Uzor svojom blizinom i čarom istovremeno sređuje i upućuje dalje. Ljudski je bliz i istodobno dovoljno odmaknut. Kao takav on poziva na samonadilaženje i po tome je sličan idealu makar se s njime ne poistovjećuje. Uzor je poput slike koja djeluje kao cjelina na cjelinu, a koja svoju snagu crpi i iz racionalnoga i iz iracionalnoga. "Slika je govorljiva. Ona u isto vrijeme izvještava i šuti o onome još 'višem' od onoga što ona predstavlja: onom skrivenom, tajnovitom, nikad posve proniknutom. Slika preko vidljivih /.../ stvari upućuje na 'više', na prasliku, a potom preko nevidljivih strana praslike na čovjeka. /.../ Čovjek sad šuti, sad sluti sliku koja je jedinstvo osjetnog, duhovnog i metafizičkog. Ona upućuje na to jedinstvo u čovjeku, upućuje na njegovu cjelovitost."¹³⁵

Za pedagoški proces je veoma važno da odgajnici dožive blizinu uzora, da ih iskuse u konkretnoj stvarnosti. Ako se to dogodi, onda će uzor omogućiti i pristup vrednotama i normama koje on sa sobom nosi. No one se nikada ne smiju olako pri-

¹²⁷ Usp. Mieth, I.- Mieth, D., *Vorbild oder Modell? Geschichten und Überlegungen zur narrativen Ethik*, u: *Katechetische Blätter* 102(1977)8, 625-631.

¹²⁸ Usp. Seibel, W., *Dynamik und Dialog*, u: *Stimmen der Zeit* 115(1990)4, 217-218.

¹²⁹ Usp. Setien, J. M., *Spannungen in der Kirche*, u: *Concilium* 5(1969)10, 600-607.

¹³⁰ Usp. Gill, J. H., *Religiöser Ausdruck und die Sprache der Popkultur*, u: *Concilium* 9(1973)5, 360-364.

¹³¹ Geissler, E. E. (izd.), *Autorität und Erziehung*, Julius Klinkhardt, Bad Heilbrunn 1965, str. 37.

¹³² Usp. Zwergel, H. A., *Identitätsproblematik und Religionsunterricht. Möglichkeiten des Religionsunterrichts angesichts der Identitätsbedrohungen unserer Zeit*, u: *Katechetische Blätter* 104(1979)2, 127-138.

¹³³ Usp. Auer, A., *Was ist eigentlich - das Gewissen?*, u: *Katechetische Blätter* 104(1979)8, 595-603.

¹³⁴ Usp. Schlüter, R., *Freiheit und Bindung. Zur Funktion und zum Selbstverständnis des Religionslehrers im religiösen Sozialisationsprozeß*, u: *Katechetische Blätter* 111(1986)4, 292-299.

¹³⁵ Picard, M., *Bild und Pseudobild*, u: H.W. Böhr (izd.), *Erziehung zur Menschlichkeit*, Tübingen 1957, str. 103-104.

hvaćati, naročito kada je odgajanik već sposoban za kritičku prosudbu. Evo što je u tom smislu Carossa zapisao o svom uzoru Rilkeu: "U njegovoj se blizini čovjek osjećao slobodnim; on nije poučavao, nije zahtijevao, ni na što nije silio /.../, a gost je za njegovim stolom vidio samo sjaj i veličinu osvojenih krajeva." A o Goetheu pak pjesnik kaže: "Njega se može slijediti, bez njega propasti. /.../ Svakome će osvijetliti njegovu stazu, a znana mu je i vrijednost stranputice."¹³⁶

2.2.9. Sljedbenik

Sljedbenik je više negoli pristalica ili štovatelj. Njemu nije do kulta osobe niti je on samo pobornik određenog nauka. On stalno premišlja i trajno se zalaže za ono što slijedi tako da je djelovanje sastavni dio samog nasljedovanja. Divljenje bez nasljedovanja bi bilo čista ideologija, puka nadgradnja koja ne bi imala nikakve veze s praksom.¹³⁷ Uzor se po tome i razlikuje od idola koji je nestvarni odraz, kriva slika, karikatura, zavodnička snaga koja je nekritički prihvaćena. Idol je utopijski, iluzionistički, krajnje nestvarni "uzor" koji teško može izazvati pozitivne pomake u odgajanikovu životu.

2.3. Odgoj za uzor i protiv njega

Čovjeku je svojstveno da se ostvaruje kroz ciljno usmjerenu budućnost. On nije samo "de facto biće", nego i "biće u nastajanju", biće koje treba postati.¹³⁸ On se nalazi u neprestanoj napetosti između *već* i *još ne*. Čovjek u svojoj sadašnjosti prenosi kvasac prošlosti i mijesi svoju budućnost.

2.3.1. Uzor - mjerilo samonastajanja

U projektima naše budućnosti nalaze se i razni uzori iz prošlosti koji su nastajali na osnovi različitih predodžbi i zamisli. Tako se uzorima zapravo otvara antropološki prostor. Dok se planira budućnost osobe, ujedno se planira i njen samorazvoj, oblikuje se njena slika o sebi i njen ideal, stvara se njezina osobnost. U tom kontekstu uzor se manifestira kao cilj i mjerilo samonastajanja. To je nit vodilja koja naznačuje tko i

kakav čovjek treba biti te koje je istodobno i kritičko načelo koje osobi ne dopušta da se zatvara u okvir samodostatnosti.¹³⁹ Međutim, ukoliko je raspon između idealnog i stvarnog "ja" prevelik, prijeti opasnost blokiranja ljudskog rasta odnosno opasnost rezignacije.¹⁴⁰ Odrekne li se pak čovjek uzora, on će se brzo umoriti i odustati od zacrtanog puta.¹⁴¹ Zato ekstremi ni ovdje nisu dobrodošli. Sve mora imati svoju mjeru.

2.3.2. Odnos prema idealnoj slici

Suvremena psihologija upozorava na dvije deformacije koje mogu obilježavati našu idealnu sliku, naš idealni *ja*.¹⁴² One s vremenom dovode u pitanje i same uzore. Jedna deformacija jest da se naš idealni *ja* stvori, kao "destilat", od najboljih i najuzvišenijih ljudskih obilježja, a druga pak da se on svede samo na jednu dimenziju ljudskog življenja. To može biti vegetativna ili društvena, politička ili ekonomska, pa čak i samo duhovna dimenzija. Toj opasnosti ponajvećma pridonose pojedine znanosti koje apsolutiziraju vlastitu točku gledišta i ne žele sagledavati problematiku ljudskog bića i življenja u cijelosti.¹⁴³

2.3.3. Živjeti između konkretnog i željenog

Oba navedena ekstrema jednostavno ne žele prihvatiti činjenicu da je čovjek stvarnost koja se događa između konkretnog i željenog, između *biti* i *trebati*, između *već* i

¹³⁶ Carossa, H., *Führung und Geleit*, Insel-Verlag, Leipzig 1943, str. 98.

¹³⁷ Isto

¹³⁸ Usp. Sölle, D., *Atheistisch an Gott glauben, Beiträge zur Theologie*, Walter-Verlag, Freiburg 1969, str. 38.

¹³⁹ Usp. Thielicke, H., *Brauchen wir Leitbilder?* Furche-Verlag, Hamburg 1961, str.10.

¹⁴⁰ Usp. Isto

¹⁴¹ Sommet, J., *Die religiöse Gleichgültigkeit der Gegenwart. Erster Entwurf einer Diagnose*, u: Concilium 19(1983)5, 328-335.

¹⁴² Krosch, A. - Lange, G., *Resignation und Risiko*, u: Katechetische Blätter 108(1983)4, 315-323.

¹⁴³ Usp. Cosson, P. G., *Die Psychoanalyse und ihr soziales Bild bei den Gläubigen*, u: Concilium 10(1974)11, 633-638.

još ne.¹⁴⁴ Pravi odnos prema uzoru uvijek mora uključivati i poštovanje i skepsu kako se ne bi pobožanstvenio, ali niti izgubio pogonsku odgojnu snagu. Drugim riječima, postoji vrijeme oduševljavanja idealima i vrijeme kritičnosti prema njima.¹⁴⁵ Budući da je čovjeku svojstvena protegnutost u budućnost i težnja ka uvijek višemu i boljemu, tu su uzori nezamjenjivi i zato ih se ne može otkloniti iz odgoja bez negativnih posljedica.¹⁴⁶ No s druge strane, čovjek nije božanstvo i zbog toga on ne može i ne smije apsolutizirati svoje uzore kako ne bi od njih načinio božanstva kojima će služiti umjesto da oni služe njemu.

2.3.4 Ideologiziranje uzora

U okviru ovog našeg razmišljanja o uzorima treba spomenuti još i opasnost ideologiziranja uzora.¹⁴⁷ Ako je, naime, uzor ideološki programiran, on će na odgajnika djelovati razosobljujuće i postupno će postajati sredstvom zavodjenja i manipulacije.¹⁴⁸ Tko ima u rukama čari ideoloških uzora, tome ne nedostaje puno do preuzimanja apsolutne vlasti, a posljedice takvih postupaka su porazne za pojedinca kao i za cijelo društvo.¹⁴⁹

Postoji još jedna vrsta uzora, a to su oni uzori koje roditelji nisu slijedili ili nisu mogli slijediti, a nameću ih svojoj djeci. Takvi "uzori" katkada ostavljaju nepremostive traume u životu odgajnika jer kod njih stvaraju komplekse manje vrijednosti, pre-naglašene obrambene mehanizme ili odbijanje i same pomisli na uzore i tome slično.

2.4. Zaključak

Koliko god neki pedagozi smatrali da uzori mogu štetiti slobodi odgoja, ipak ne mogu zanijekati da odgajnici vole uzore i to ne zbog modnog trenda, nego iz ljudske potrebe, jer se vole vidjeti boljima, uspješnijima, drukčijima nego što su sada. Ta potre-

ba pripada biti njihove naravi. Nitko ne spori mogućnost manipuliranja uzorima, no tu se već postavlja pitanja je li zaista riječ o uzorima ili o sredstvu manipulacije. To se dvoje ni u kojem slučaju ne smije poistovjetiti. Sve se može otuđiti, ali onda je riječ o otuđenju a ne o vrednoti. Odgoj bez ispravnog odnosa prema uzorima i bez njihova maksimalnog angažiranja u procesu rasta ljudske osobnosti i dalje ostaje nezamisliv. U suprotnome bi nam se moglo dogoditi da zajedno s prljavom vodom bacimo i dijete, što bi bilo krajnje porazno za sam odgoj.

¹⁴⁴ Usp. Pfürtner, S., *Verantwortung der Wissenschaften: Zu einer fachbezogenen Ethik*, u: *Concilium* 25(1989)3, 234-242; Bröker, W., *Christliche und marxistische Wissenschaften im Gespräch*, u: *Concilium* 1(1965)7, 620-621.

¹⁴⁵ Usp. Cattin, Y., *Die Metapher Gott*, u: *Concilium* 28(1992)4, 319-329; Esser, W. G., *Warum heute alle religiöse Erziehung brauchen. Skizzen zum Hintergrund einer Religionspädagogik der Beziehung*, u: *Katechetische Blätter* 118(1993)5, 304-313.

¹⁴⁶ Usp. Duquoc, C., *Ein Himmel auf Erden?*, u: *Concilium* 15(1979)3, 184-190; Vorgrimler, H., *Neuere Kritik des Theismus*, u: *Concilium* 13(1977)3, 142-148; Prucha, M., *Die Idee der persönlichen Unsterblichkeit und die marxistische Kritik der religiösen Erfahrung*, u: *Concilium* 11(1975)5, 307-311.

¹⁴⁷ Usp. Grand'Maison, J., *Ein modernes Beispiel prophetischer Inspiration: Die Herausforderung der Jugendlichen*, u: *Concilium* 21(1985)5, 374-381.

¹⁴⁸ Usp. Heidenreich, H., *Jugendreligion und Identitätskrise*, u: *Katechetische Blätter* 105(1980)7, 499-507; Zinke, L., "Der Geist weht, wo er will" (*Joh 3,8*). *Zur Geisterfahrung heute*, u: *Katechetische Blätter* 104(1979)7, 554-562; Weiler, A., *Jenseits des Marxismus*, u: *Concilium* 26(1990)4, 259-261.

¹⁴⁹ Usp. Piegsa, J., "Ihr werdet sein wie Gott" (*Genesis 3,5*). *Die Versuchung zur Selbsterlösung, dargestellt am Beispiel des Marxismus*, u: *Theologie der Gegenwart* 34 (1991)1, 52-62.

¹⁵⁰ Usp. Roth, P., *Die sowjetische Religionspolitik. Zwischen Pragmatismus und Ideologie*, u: *Stimmen der Zeit* 116(1991)8, 567-571.